

Pauze in landschap en stadsontwikkeling

Bart Bomas | landschapsarchitect – cultuurtechnicus BVR Rotterdam

Sinds het uitbreken van de economische crisis staat tijdelijk ruimtegebruik weer sterk in de belangstelling. In en om steden ontstaan vrijvallende ruimtes ‘zonder programma’ (‘terrains vagues’)¹. Gebieden die na het wegvallen van de alledaagse dynamiek in een ‘tussentijd’ geraken, in afwachting van een nieuwe fase.

Overal in Europa is tijdelijk ruimtegebruik voorwerp van ontwerp-experimenten. ‘Pauzelandschap’² is de inmiddels veel gebruikte benaming voor stedelijke ruimten zonder programma. Maar wat betekenen pauzelandschappen structureel voor stedenbouw of landschapsontwikkeling? Dit artikel³ beschrijft de kansen die tijdelijke landschappen⁴ bieden voor een nieuwe ontwerpbenadering bij het (re-)activeren van stedelijke gebieden.

Wellicht het bekendste pauzelandschap van vandaag is het voormalige militaire vliegveld Tempelhof in Berlijn. Er was al een militair vliegveld in 1909, maar dat werd in 1922 verplaatst naar een voormalig terrein van de landmacht. In de weekends kwamen de Berlijners er picknicken, in de week fungeerde het steeds meer als vliegveld. Het nationaal-socialistische regime kaapte vervolgens Tempelhof negen jaar lang voor zijn megalomane ambities. In de jaren na de Tweede Wereldoorlog speelde het enorme vliegveld een cruciale rol bij de luchtbrug van de geallieerden. Na intensief civiel gebruik werd de luchthaven in 2004 gesloten - Berlijn opteerde voor modernere vliegvelden. Er trad een tussentijd in. Het gebied van 380 hectare werd vanaf 2008 ‘toekomstige woonwijk met landschapspark’. Hiervoor werd een masterplan opgesteld. Tezelfdertijd werd een strategie voor tijdelijk gebruik voorgesteld en uitgewerkt door *Studio UIC Klaus Overmeyer*. Het idee was om pioniers tijdelijk een plek te bieden op het terrein. Stapsgewijs zou het gebied dan worden gekoloniseerd en een nieuwe invulling krijgen. Maar van de bedoelde ‘spontane en opende pioniersontwikkeling’ is nu geen sprake meer.

In 2012 bleek het totale masterplan immers te kostbaar om uit

Dit artikel is een bewerking van de bijdrage ‘Pauzelandschappen; over tijdelijk landschap en stedelijke ontwikkeling’, opgenomen in ‘Meer met minder’, de bundel van de voor de Plandag 2012 ingediende papers. Bart Bomas won met die inzending de Plandagprijs 2012. De Plandag is een organisatie van de VRP en de Nederlandse zusterorganisatie BNSP. De volgende editie vindt plaats op 23 mei in Antwerpen. www.plandag.net

‘Het tijdelijke landschap als test voor een meer zoekende, organische manier van stedenbouw’

te voeren⁵. Het gebied fungeert nu voorlopig als park. Daarmee is voor dit ultieme pauze-landschap de volgende tussentijd ingetreden. Het landschap van Tempelhof heeft in ruim honderd jaar een aantal transformaties ondergaan. Het wandelde, groeide, ademde, werd gebouwd, verbouwd, wachtte af, werd veroverd en heroverd. Telkens weer bleek elke transformatie een tussentijd en markeerde een nieuw interval de volgende wending.

Een tijdelijk landschap of pauze-landschap kan zich min of meer spontaan voordoen, of welbewust worden gecreëerd. Bij het begrip pauze-landschap zoals Tempelhof hoort onlosmakelijk het begrip tussentijd. Er is sprake van een tijdelijk landschap wanneer een ruimte in een tijdelijke toestand geraakt of als zodanig wordt ontworpen. Het is het tijdelijk gebruikte landschap van het interval dat relatief kortstondig bestaat binnen de ritmiek van de geografie. Het is daardoor een landschap van korte duur en veranderende configuratie; een gebeurtenis. Het landschap als gebeurtenis, als samenloop van de ritmes van de geografie, stelt de ontwerper/planner voor specifieke uitdagingen. Spoorzoeken in het *palimpsestisch* landschap, improviseren en *bricolage* zijn toegespitste tactieken die in het pauze-landschap kunnen worden geleerd

en geoefend. Hierover straks meer. Eerst een overzicht van de soorten tijdelijke landschappen en hun betekenis voor stedelijke ontwikkeling.

Classificatie

Afhankelijk van hun context en initiator (overheid, projectontwikkelaar, maatschappelijk initiatiefnemer) verschijnen tijdelijke landschappen met een verschillend doel en invulling. Dat varieert van tijdelijke natuur of landbouw tot tijdelijke woningen, evenementen of bijvoorbeeld een voorlopig sportterrein. Een classificatie in zes soorten is mogelijk door deze landschappen te ordenen naar cyclische of lineaire-, continue of discontinue ontwikkeling. Het *cyclische landschap* vertoont een zich regelmatig herhalende morfologie met korte pauzes (voorbeeld de stadsstranden van *‘Paris Plages’*). Het *succes-*

- ¹ Lindemann, Sabrina, Iris Schutten (red.), Stedelijke transformatie in de Tussentijd; Hotel Transvaal als impuls in de wijk, SUN Trancity, Amsterdam 2010 en ook: Smet, A. de, Tijdelijk gebruik van ‘pauze-landschappen’, onderzoeksvoorstel in: Reflections 10, stedenbouw en ruimtelijke planning, Sint-Lucas Gent en Brussel, mei 2009
- ² Graaf de, J.; Barendse, J., De charme van een pauze-landschap, Archis 5/2001, Archis Publishers, Amsterdam, pp. 59-62, 2001
- ³ Een bewerking van Bomas, B. Pauze-landschappen; over tijdelijk landschap en stedelijke ontwikkeling, PlanDagprijs 2012
- ⁴ ‘Landschap’ wordt breed opgevat als de gewaarwording van een uitgestrekte en veranderlijke ruimte die door een wisselwerking tussen mens en natuur wordt gemaakt.

- ⁵ Grotewal, R. en H. van Tilborg, De redding van Tempelhof, in: Blauwe Kamer landschapsarchitectuur en stedenbouw, nr. 5, oktober 2012

